

**Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет „Славянски филологии“**

Катедра по българска литература

Радостина Борисова Сотирова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

на тема: **„Молитвата в българската поезия от
Освобождението до Втората световна война“**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по научно направление 2.1. Филология (Българска литература –
Българска литература от Освобождението до 1944)

Научен ръководител:

Професор дфн Милена Кирова

София 2020

Структура на работата. Настоящата работа се състои от увод, четири глави, заключение, списък с използваната литература, както и приложение с текстовете на молитвените авторски творби, послужили за обект на настоящото изследване. Общият обем на труда е **398** стр. Същинският текст, без библиографията и приложението, е **268** стр.

Обща характеристика на дисертационния труд

Настоящата дисертация изследва молитвените стихотворни произведения в българската литература, създадени в периода от 1878 до 1944 година. Нашето съвремие изисква да се преоткрие, преразгледа и преосмисли това традиционно наследство. Проучването на феномена „молитвена лирика“ в българската литературна история и теория е израз на отношението ни към нашето духовно и културно наследство като цяло и затова то има важно значение.

Актуалността на избраната тема се състои в:

- недостатъчната изученост на молитвените стихотворения като особени жанрово-тематични форми; необходимостта от комплексно, всестранно изучаване на този значителен емпирически материал, изискващ систематизация;
- недостатъчната изученост на молитвените текстове от лингвистични позиции;
- неяснотата при подхода към текстове от такъв тип, както и терминологичната неустановеност при изучаването на молитвите;
- липсата на проучвания, необходими за изграждане на жанровата и типологичната парадигма на молитвените стихотворни творби.

Особено важен е въпросът за осветяване на аспекта „религиозност“ в литературата от периода 1878 – 1944 година, който дълго време е останал встрани от вниманието на литературната критика. Сега изниква добрата възможност за съвременно интерпретиране на литературната история от споменатия период. Тази интерпретация може да позволи използването на категории от литературната теория, богословието и психолингвистиката, което е продиктувано от целта на работата – изследване на обекта, принадлежащ към смесващи се съседни, граничещи помежду си области на хуманитарното знание.

Актуалността на работата се състои и във възможността за системно изучаване на молитвените текстове: разработката на типологиите, описанието на техните основни комуникативни, лингвистични прагматически особености, както и съпоставителното им изучаване.

При анализа на молитвените текстове е използван **комплексният подход**. Те са разгледани през призмата както на поетическите, така и на граматическите, естетическите, религиозните и други категории.

Цел на това изследване е да открие, опише, класифицира, анализира и определи характеристиките на молитвените стихотворения и тяхната функционалност, както и да бъдат установени закономерностите в структурно-семантичната организация на молитвените текстове. Това актуализира поставянето (и изясняването) на проблема за границата между формите на църковната словесност и литературния жанр.

С оглед целите на този труд трябваше да бъдат изпълнени следните **задачи**:

- Да се открият, систематизират, анализират молитвените стихотворения в българската литература от 1878 до 1944 година;
- Да се оформят типологични групи на молитвените стихотворения и да се определят техни типологични модели;
- Да се отбележат и изтъкнат техните отличителни и типични черти;
- Да се открият типологичните признаци на такива разновидности на молитвената лирика като модернистичните, мистичните и пророческите молитвени стихотворения, молитвените стихотворения с рефлексивен характер, молитвените стихотворения, интерпретиращи канонични текстове, сатиричните и пародийните молитвени стихотворения, както и да се определят техните места в системата на стихотворните молитвени творби;
- Да се проследи генезисът и функционирането на типологичните разновидности на молитвените стихотворения;
- Да се открият и изтъкнат разликите, появили се вследствие на преминаването на молитвата от нейното битие като жанр на религиозния език в сферата на литературата.

Обект на изследването са молитвата, разбирана като макрокосмически диалог, форма на общуване с Бога (трансцедентното) и феноменът „молитва” в българската поезия с определящите аспекти на молитвения дискурс.

Предмет на изследването са молитвените стихотворни текстове, тяхната жанрово-типологическа специфика и поетика, както и логиката на тяхното еволюционно развитие.

Теоретичната значимост на работата се състои в нейния принос към изследването на някои страни от развитието на българската лирика през разглеждания период (1878 – 1944) и по-специално – на процесите на взаимодействие между езика на Църквата и литературата и проникването на религиозния светоглед в художественото творчество. Художествената молитва израства като вторична по отношение на църковната молитва. В творчеството си авторите на стихотворни молитви преоткриват и използват даденостите и достиженията на библейската многоизмерна и многопластова култура. След Освобождението една част от тях естествено и органично възприемат традициите на молитвословието и православните обреди. За други това възприемане минава през двойния пласт на взаимодействие с някои литературни и идейно-философски парадигми. Така процесите на разгръщане на молитвения дискурс в културното пространство на България, традиционно захранвани от религиозните и националните източници, вече биват повлиявани и от нововъзникналите в световен мащаб културни и философски направления.

За да се формира представа за структурно-съдържателните модели на молитвените произведения в българската литература (техните абстрактни образи), написани в периода от 1878 до 1944 година, в настоящото изследване са обособени няколко типологични групи, които да обхванат по оптимален начин разнообразието от молитвени творби и да изтъкнат общите им признаци, да анализират техните тематични, идейни, философски, религиозни, прагматични и естетически черти и особености.

Методите на изследване са няколко. **Описателният метод** е използван при наблюдението, интерпретацията и класификацията на материала; **съпоставителният** – при изследването на дадено произведение чрез системно сравнение с други (творби) с цел изясняването на неговата специфичност и принадлежност (или не) към определена типология. В работата са използвани още: **контекстологичният метод, методите на стилистичен и компонентен**

текстологичен анализ, както и **културно-историческият метод**, който позволява да се проследят връзките, подчертаващи единството на културноисторическите, феноменологическите, структурно-функционалните и историко-типологическите процеси.

Практическата значимост на работата се състои в нейния принос към изследването на малко изучени проблеми от съвременната литературна теория и история. Нейните становища, резултати и изводи могат да спомогнат за позадълбоченото им разбиране. Проведеното изследване позволява да се допълни представата за тенденциите в развитието на литературата от края на XIX до средата на XX век. Получените резултати могат да намерят приложение в различни практически занятия, лекционни курсове по история на българската литература от XIX и XX век, межкултурни комуникации, лингвистика на текста, социолингвистика и психолингвистика, при провеждане на спецсеминари, посветени на творчеството на българските поети, или написване на работи от различен тип – дипломни, курсови и други. Материалите от дисертацията могат да бъдат основа за издаване на антология на българската стихотворна молитва от XIX – XX век, също така могат да бъдат използвани в практиката на научното коментиране.

В основата на настоящото изследване стои идеята, че в българската поезия има изключително голям брой авторски поетически молитвени произведения, чиито прототипи идват от молитвата. В тяхната основаса заложили определени християнски (православни) ценности, които се реализират във вид на молитвени стихотворения и са изразени посредством определени езикови (поетически) средства. Това може да бъде определено като сложен и интересен комуникативно-културен феномен.

Основно съдържание на дисертационния труд

В **увода** са изтъкнати актуалността на проблема и темата на дисертацията, посочени са обекта и предмета на изследванията, формулирани са неговите цели и задачи, посочени са използваните методи, разкрити се научните новости, както и теоретическата и практическата значимост на работата.

В глава 1. „Молитвата. История и аспекти в нейното изучаване“ са дадени определения на молитвата от различни източници. Многотои различни дефинициина молитвата потвърждават идеята, че тя притежава сложен и многопластов идентитет.

В раздел 1. 1. „Молитвата като обект на изучаване на теологията, философията, социологията, културологията, теолингвистиката, литературната теория и други“ изследването е поставено върху една по-широка основа. То започва с разглеждане на историята и аспектите в изучаването на молитвата. Тя е представена като обект на изучаване от страна на теологията, философията, социологията, културологията, теолингвистиката, литературната теория и други науки. Основните творби, посветени на нейното изучаване, са трудовете на Ориген, Евагрий Понтийски, Джордж Фрейзър, Едуард Тейлър, Марсел Мос, Фридрих Хайлер. Сред съвременните проучвания по-забележителни са тезина Мусхелишвили –Шрейдер, Мария Шнитер и Олга Перевалова.Изброените проучвания върху молитвата и направените в тях опити за нейната типологизация са особено важни за настоящото изследване.

С оглед на конкретните задачи, свързани с изучаването на молитвените стихотворни произведения в българската литература, е направен преглед и на по-целенасоченитедосегашни изследвания на молитвените произведения в българската литература.За тази цел **в част1.2.** дисертационното изследване е фокусирано върху историята и проблемите на изучаването на молитвените стихотворения в българската литература от литературните критици и изследователиХристо Недялков, Людмила Стоянова, Димитър Ефендулов, Елена Азманова, Страшимир Цанов.

Разсъжденията, изводите и целият споделен опит на споменатите литературни критици и изследователи оформят представата за поетическата молитва като явление

на извънцърковната литература с изразени признаци на художественост и литературност. Този тип литературни творби ярко илюстрира както различните прояви на взаимодействие между Библия и художествена литература, така и взаимовръзките между религия, идеология и авторска интерпретация.

Наличието на тези няколко на брой изследвания, отнасящи се до молитвеното творчество на българските поети, не намалява впечатлението и дори убеждението, че стихотворната молитва (все още) не е достатъчно проучена. На базата на наличните изследвания могат да се направят следните изводи: Всички те се обединяват около констатацията за съществуването на молитвена лирика в българската литература, както и до признание за наличието на определени традиции в нея; в някои от тях обобщено или схематично е описана стихотворната молитва; в хода на анализа на този тип лирика са разгледани и религиозните (християнски, православни, молитвени и прочие) теми и мотиви в творчеството на българските автори.

Констатацията, че молитвената лирика в българската литература е недостатъчно проучена, разбира се, налага да се проведе по-всеобхватно издирване и описание на молитвените творби в българската литература, да се определят техните структури и функционалните им особености, да се анализират и подредят в типологични групи. Процесът на определение на специфичния лирически вид е труден заради многозначността на молитвата, заложената в самата нейна природа. Той е усложнен и поради необходимостта да се уточняват съотношенията между религиозния и художествения дискурс. (В молитвените стихотворения се пазят спомените за религиозното, но стремежът е то да не заглушава гласа на съвременното с преплитащите се в него лични и обществени чувства и вълнения). Имайки предвид тези особености, авторската молитва не може да се разглежда само като религиозно или само като литературно явление. Представата за нея не трябва да бъде ограничавана и с някаква повърхностна оценка.

Анализът на стихотворните молитви е съобразен както с културно-историческия момент, в който те са създадени и разпространени, така също и с влиянията на различните религиозни, философски и естетически учения, притаяващи огромно море от взаимовръзки и зависимости помежду им. Идейните, религиозните, философските, понякога и политическите убеждения на техните автори имат важно значение за правилното интерпретиране на творбите и това също не може да бъде пренебрегвано.

След направения опит да се опише, проследи и пресъздаде последователността в процесите на развитие на молитвата посредством раздалечени от времето (и пространството) различни изследвания (така, както са описани в различни значими изследвания на молитвата като форма и нейните прояви в религията и литературата), се стига до момента, в който вниманието трябва да се съсредоточи върху молитвата в българската литература за периода от 1878 до 1944 година. Огромният корпус от молитвени произведения, които трябва да бъдат разгледани, е разпределен в няколко типологични групи, за чиито принципи на формиране и обособяване става дума в следващите глави.

В глава II са разгледани по-значимите опити за типологизация на молитвите в исторически план. Дадени са аргументирани обяснения за изградената в настоящото изследване типология, посочени са критериите и принципите при обособяване на различните типологични групи. Новоизградената типология е съобразена с намерението да се обхване по оптимален начин разнообразието от молитвени произведения в българската литература за периода от 1878 до 1944 година и да даде представа за техните тематични, идейни, философски, религиозни, прагматични и (не на последно място) естетически черти и особености; да представи структурно-съдържателните модели – абстрактни образи на творбите в отделните типологични групи, като изтъкне общите им признаци. При изграждането ѝ е използвана съществуващата класификация на каноническите молитви, която отчита съдържателните особености на църковните молитви. Така четирите вида молитва: покаяна, просителна, благодарствена и хвалебна намират приложение и в настоящото изследване. На тези типове църковни молитви съответстват голям брой авторски стихотворни молитви. Затова са обособени групи на благодарствени, хвалебствени, покаяни и просителни молитвени стихотворения, като са прибавени към тях и ходатайствени, които са произлезли и от просителните и някои даже ги разглеждат като тяхна разновидност.

В предложената типология са включени някои специфични литературни молитви, художествено възпроизвеждащи типовете религиозност – пророческа и мистична. Затова са обособени две отделни групи молитвени стихотворения (мистични и пророчески), включващи стихотворения – художествени аналози на техните пророчески или мистични молитвени прототипи.

Идеята за обособяване на молитвите в литературата на модернизма идва от наличието на стихотворения, които имитират формата на молитва, но не притежават нейния духовен християнски(респективно – православен) код. В стихотворенията на автори-индивидуалисти, символисти, постсимволисти и други, в типа „модернистични” молитви изразително е засилен личният елемент на авторския „аз”, лирическият герой в тях е носител на ново, модерно съзнание, а самите поети – създатели на тези молитвени творби – са представители на различни модернистични направления и са повлияни от различни модерни за тяхното време възгледи и философии.

В отделна група са обединени авторските молитви, писани по повод на войните. Тяхната поява в литературното пространство обяснява причините за затихването на модернистичните тенденции в нашата молитвена поезия в период от няколко години (1912 –1918). Авторските молитви, писани във връзка с войните, въстанията и бунтовете, са интересни като явление в българската литературна история, защото при тях се забелязва ярка консервативна тенденция, водеща към преоткриване и възвръщане на традиционното християнско светоусещане. Те имат специфична тематика, която дава основания за тяхното обособяване. Обособяването на тази типологична група **дава възможност да се изгради** по-цялостен, панорамен модел на отразяването на военните събития в българската молитвена поезия и тяхното художествено-философско и религиозно осмисляне. То дава възможност и **да бъде изтъкната** ролята на литературните и духовните традиции, да се потвърдят фактите за идейно-художествената приемственост в българската поезия в периода на войните и също така молитвените стихотворения да бъдат представени като съществена и органична част от националното литературно наследство. Тази типологична група няма за основна цел да охарактеризира някакви специфични отличителни особености на молитвените стихотворения, включени в нея, защото те могат да бъдат разположени в другите типологични групи. В случая вниманието е фокусирано върху **начина на пресъздаване** на войните, въстанията и бунтовете от страна на българската молитвена поезия. Същевременно, молитвословието е разгледано като художествено-естетически и историко-културен феномен. Във времената на война отразените в молитвените слова исторически събития придобиват сакрален, божествен смисъл и проявление. Това дава възможност отново да бъде поставен за разглеждане и **въпросът за традициите и новаторството в българската молитвена лирика.**

На базата на конструктивната (разбира се, и на идейната) специфика, е обособена типологична група **състихотворни молитви, интерпретиращи канонични молитвени текстове**. Тази типологична група е основана на критерия „вторичност” на молитвеното стихотворение по отношение на прецедентния текст. Българските автори обикновено нямат за цел да обясняват каноничния текст, а се стремят да възплътят собственото си духовно преживяване в поетическото слово.

Самостоятелно място в настоящата типология е отделено за стихотворенията, пресъздаващи **рефлексията по повод на молитвата**. Наличието на молитвени стихотворения от рефлексивен характер в българската литература е белег за разширените функции на молитвения дискурс. Значението на този тип стихотворни творби се изразява и в това, че те обогатяват нашата поезия, защото в тях са променени съдържанието и композицията на творбите, акцентът изместен от молитвословието в посока към психологическото състояние на молителя, окръжаващата обстановка, природните картини и т. н. Това води до възможността за възникване на многообразие от сюжети вътре в самото стихотворение. Изместеното внимание от словото на молитвата води също и до разрушаване на диалогичната структура, характерна за обичайните молитви. И тук вече може да се говори за принципно нов начин на усвояване на молитвения дискурс, породен от авторското търсене на още различни (други) творчески начини, в които лирическата творба все пак съхранява „паметта” за молитвата и нейната религиозна природа. В молитвените стихотворения от рефлексивен тип е запазена сакралната, духовната природа на църковната молитва.

В групата на **сатиричните и пародийни молитви** влизат няколко стихотворения, които пародират молитвеното тайнство и представляват втората – „алтернативната”, инвариантната страна в молитвената проблематика. Обособяването им помага да бъдат изяснени въпросите за тяхната същност и за особеното им функциониране в литературната и обществената среда.

Специално внимание е отделено и на стихотворните молитви, поместени в броевете на „Църковен вестник” за времето от основаването му до 1944 година от автори, които не са особено популярни в литературните среди. Техните молитви притежават много от чертите на каноничните църковни молитви, но самостоятелното им разглеждане има за цел да изтъкне и някои разлики, най-вероятно резултат от

еволюцията на молитвословието. Всички те са изпълнени с духа на християнството. В тях се откриват и елементи на личностно осмисляне на молитвословието.

Настоящата типология е насочена повече към описанието на откритите в творчеството на поетите литературни молитви, тоест, тя има описателен характер и е ориентирана в **синхронен аспект**.

Като известна компенсация на този фактвглаваIII,,Молитвата в старобългарската и възрожденската литература“е направено описание на молитвените творби в българската литература в **диахронен аспект**. В нея са разгледани молитвените произведения, принадлежащи на старобългарската и възрожденската литератури. Този кратък преглед е направен с цел да бъде проследена и подчертана многовековната история, битието и разпространението на жанра „молитва“ и да се потърсят възможните връзки между различните епохи в нашата литературна история.

Освен преводните (предимно от византийски източници), в старобългарската литература има и оригинални молитви, съчинени на славянска почва. По-известни от тях са: „Молитва към Григорий Богослов“, „Молитва преди отпътуването за Цариград“ и „Предсмъртна молитва“ от Константин Кирил-Философ, „Азбучна молитва“ на Константин Преславски, „Молитва към света Богородица“ от Черноризец Петър (X век), „Молитва на Света Петка“ (около 1385 г.) от Евтимий Търновски. Химнографът Ефрем (работил през последна четвърт на XIV век) пръв в славянските литератури прави опит да създаде молебни канони – „Канон молебен към Исуса Христа“, „Канон молебен към пречистата Богородица“ и „Канон молебен за царя“. Във всички тези молитви е възплътена вярата, че словото може да има въздействие върху живота на човека.

Някои от авторските молитви изпълняват богослужебна функция, като например молитвите от изповедния чин („Покаятелна молитва“, приписвана на Кирил Философ), а други имат извънслужебен характер, като например „Азбучна молитва“ (приписвана на Кирил Философ или Константин Преславски), „Молитва към Богородица“ (Димитър Кантакузин) и други. Молитви се откриват и като съставки в редица жития и похвални слова, където те са изречани от основните герои: „Молитвата на Кирил Философ“ в „Пространно житие на Кирил“ (според една от хипотезите, автор на житието е Климент Охридски), „Молитвата на Иван Рилски“ в „Народно житие на Иван Рилски“, „Молитва на Света Богородица“ в „Житието на Св. Богородица“ от Патриарх Евтимий и др. Много жития и ораторски

произведения завършват с молитвени обръщения, отправени към светците, за да бъде измолена лична и обществена полза. В тези молитви се преплитат лични и обществени чувства, интереси и проблеми, характерни за тогавашното време.

Авторските молитви в старобългарската литература „Азбучна молитва” на Константин Преславски и „Молитва към Богородица” на Димитър Кантакузин са образци (и са ползвани като такива) дълго време не само у нас, но и в други източноевропейски държави през Средновековието.

Завладяването на българската държава от Османската империя (времето от 1396 до 1878) довежда до унищожаване на високата култура, спира нормалното развитие на целия обществен живот. Поради тези културни и обществено-исторически обстоятелства може да се говори само с условности за наличието на традиция на молитвена лирика, завещана от старобългарската литература. Общото между молитвените произведения в старата и новата българска литература си остава ясно изразената потребност от говорене с Бога, от изповядване пред Него за различните жизнено обстоятелства, душевни състояния.

Вторият основен етап в развитието на българското писмено слово – Възраждането (XVIII и XIX в.) – бележи появата на новобългарската литература и новобългарския книжовен език, както и на новата светска концепция за мирозданието и човека, която постепенно замества религиозната и богослужебна по функции стара литература.

В **част 3.2** – „Молитвата в българската възрожденска поезия: идеологически и естетически послания на религиозния модел” е направен кратък преглед на създаденото молитвотворчество през Възраждането, за да бъде очертано и осмислено неговото значение с оглед на предстоящите анализи на молитвени произведения, създадени в периода от Освобождението до 1944 г. Наследството, което оставя Възраждането, са няколко просителни (Каравелов, Славейков), ходатайствени (монасите Никифор и Йеротей, Райко Жинзифов, Добри Чинтулов, Бачо Киро), индивидуални, „мои“ (т. е. „свои“) молитви (Славейков, Ботев), наченки на пророчески (Чинтулов), хвалебни (Елена Мутева) и пародийни (Славейков, Каравелов, поп Груйо Бански) молитвени стихотворения. Във връзка с това изводът, който може да бъде направен е, че през Възраждането, когато новобългарската поезия се заражда и развива, резултатът е сравнително малък брой молитвени

стихотворения. Създадените след 1878 г. творби са значително повече на брой, много по-богати и разнообразни са като тематика, типология и идейно съдържание, повече на брой са и авторите. В този смисъл може да се твърди, че следосвобожденските молитвени творби не са повлиявани единствено от възрожденското наследство. Може да бъде припомнено, че налице е богатата църковна традиция в молитвословието. Не може да се изключи и вероятността от влияние на чужди literatury (и култури) в процесите на създаване на молитви.

В молитвените творби през Възраждането **е отразено** толкова силно **религиозното съзнание и спецификата на религиозната сфера на комуникация**. Молитвеният текст може да бъде съставен например и от цитати на евангелски произведения или от псалмите, така че той по своеобразен начин да абсорбира и трансформира в себе си идеите и посланията на тези текстове. Именно **липсата на достатъчно примери на интертекстуализация** във възрожденските молитвени текстове косвено доказва, че при интенциите и изборите, правени при създаването на молитвения текст авторите, **религиозните подбуди не са доминиращи**. При коментарите на възрожденските молитвени стихотворения не винаги могат да бъдат използвани богословски категории, за да бъдат проследени и изтъкнати чрез тях ценностите, заложи от традициите в каноническите молитви.

В уводната част на **глава IV** („Молитвените творби в българската литература в периода от 1878 до 1944 година“) са представени двете основни тенденции в развитието на молитвенията лирика.

След Освобождението, наред с традиционната, е очертана и друга, нова странна литературно развитие на молитвената лирика. Характерът ѝ се определя от отношението на поетите към молитвената духовно-ритуална традиция. Докато за една част от авторите от края на XIX и първата половина на XX век творческото възприемане на православните обреди е нещо органично, естествено и вътрешно присъщо, за другите възприемане минава през двойния пласт на взаимодействие с новите модернистични тенденции.

С възникването на модернизма като философско и културно явление, поставящо на преоценка религиозността, традициите в мисленето, традиционните форми на литературата (и в изкуството въобще), възниква и въпросът, доколко идеите, вложени в молитвените стихотворения, са в съгласие с религиозната (и

националната) традиция, предвид именно този стремеж на модернизма да отхвърля утвърдените норми и догмите. При тези нови обстоятелства процесът на усвояване на молитвения дискурс в културното пространство на България започва да се влияе не само от традиционните религиозни и национални източници, но и от **нововъзникналите в световен мащаб културни и философски направления**. Това намалява ролята на религиозно-духовните ценности, заложили в молитвените творби, но засилва художествените, естетическите, философските и други аспекти на молитвословието.

В глава IV са представени и различните типологични групи молитвени произведения. В хода на техните анализи вниманието остава постоянно насочено и към степента на отдалеченост на новите молитвени творби от сакралното, заложило в религиозните прототипи.

Най-напред са разгледани най-близките до каноничната традиция молитвени стихотворения. Това са тези, които носят в оптимална степен идейните и съдържателните особености на каноничните църковни прототипи (просителни, хвалебни, благодарствени, ходатайствени и покаяни молитвени стихотворения). След това вниманието е насочено към молитвените стихотворения, художествено възпроизвеждащи пророческата и мистичната религиозност, както и към тези, чиито облик е повлиян от литературните направления (каквито са „модернистичните молитвени стихотворения“) или от обществено-историческите обстоятелства (създадените по повод на войните, въстанията и бунтовете). Следващите глави в изследването са посветени и на молитвените стихотворения, имащи характер и смисъл на поетически експерименти: това са молитвените стихотворения, интерпретиращи канонични текстове и молитвените стихотворения с рефлексивен характер. Обособените в самостоятелна група сатирични и пародийни молитвени стихотворения също имат експериментален характер и смисъл, но освен това те показват твърде различни страни във функционирането на стихотворната молитва. В тях чрез сатирата, пародията и хумора биват окарикатурени, иронизирани и осъдени лични и обществени недъзи, като (междувременно) се пародира и самата молитва, използвана за основа. В предпоследната глава на настоящото изследване са разгледани молитвените стихотворения, отпечатани в „Църковен вестник“. Те изпълняват предимно познавателни, нравоучителни и назидателни функции – духовното просвещение на читателя и имат свое място в историята на молитвената лирика.

Както бе казано, молитвата се формира в контекста на ритуалната традиция и проникването ѝ в естетическото пространство, в поетическия модус, е вторичен факт. В историята на българската литература са известни и случаи на обратната тенденция – към сближаване на литературните и религиозните граници. Затова в края на настоящото изследване отделено внимание на стихосбирката „Молитвени песни” от Любомир Бобевски по-специално – на предговора към нея. Стихотворенията от тази стихосбирка не са предназначени за използване в църковния храм, но са израз на намерението за моделиране на текстове, близки чрез тематиката и идеите си до религиозните. Стихосбирката може да бъде оприличена на своеобразен литературен аналог на требник. Както Требникът съдържа свещенодействия и молитвени текстове, обозначавани с общото наименование „треби“, така и стихосбирката на Бобевски включва литературни „молитви” (или „песни”, както ги нарича авторът им).

Авторите на молитвлив българската поезия са устремени към преоткриването и използването на даденостите и достиженията на библейската многоизмерна и многопластова култура. Идеята, че има традиция в българската литература в това преоткриване, не би трябвало да бъде оспорвана. Авторската молитва разкрива съкровените чувства, желанията и същностите на извисения дух; тя разкрива вълненията, тежненията, търсенията и мечтите на своя създател и има одухотворен и определено абстрактен характер. Богообщението (в религиозното му разбиране) се превръща чрез поезията в естетически пресъздадено преживяване на религиозната ситуация, чрез което поетите поставят своите светогледни акценти (в един предимно творчески и донякъде духовен план). Молитвеният диалог, изразяван чрез поетично слово, има свойството да създава норми на поведение и да определя житейски ценностни ориентири.

Най-съществената част от **просителната молитва** представлява желанието на молещия се да получи Божията милост с цел задоволяването на телесни или духовни потребности. Интересен е фактът, че в българската молитвена поезия, дори и когато прошенията са собствени, те никога не са крайно егоистични, а в тях винаги прозира мисълта за другите. Лирическият субект вижда своето призвание в служба на обществото и търси подкрепа от Бога именно тогава, когато осъзнава ограничеността на личните си способности и възможности в мащабността на обществените борби. Такава е характерната тенденция на просбите в молитвените

стихотворения на българските поети: те винаги имат одухотворен и подчертано абстрактен характер, разкриват търсенията и мечтите на възвишения дух и никога не изразяват примитивни, материалистични, евдемонистични намерения. Показателно е, че просителните стихотворни молитви на поетите Иван Вазов („Молитва”), на Кирил Христов („Ти умори, о Господи, десницата си тежка...”), на Стоян Михайловски („Молитва” „Сърцето ми е стар и запустял параклис”, „О Творче, всичко на света...” „О Господи, мен щастъе Ти не даде...” „Господи, светлата радост...” „Понеже тъй си наредил света.” и др.), на Любомир Бобевски („Аз днес съм болен...” „Пази сърце ми Ти от мъст...”) и други, лирическите субекти не се молят заради благата на този свят; молитвата за материални ценности или за ежедневни, битови желания не присъства техните мисли, а молбата е за морални и етически ценности. Когато тяхната молитва (на пръв поглед) е лична, в нея са притаени мисли за благословение на другите. Това са ярки примери, в които художественото творчество е преплетено с християнското вероизповедание и затова и поезията е по-морализираща и одухотворяваща. Чрез просителната молитва сакралното намира начин да се вмести във всекидневния, индивидуалния или социалния човешки свят.

Прошенията на поетите, независимо каква е степента на техния талант, издават стремеж към постигането на идеали, към свързването с висши, божествени ценности, превишаващи обикновения, профанен, човешки, земен, материализиран свят. Те издават и наличието на изграден молитвен опит у българските творци, тяхната готовност за среща със сакралното, устремът им към превишаване на собствените, обикновени човешки способности. Прекрасни са примерите, когато стихотворната молитва, подобно на църковната, може да бъде възприемана като пример за възплъщението на сакралното слово в литературата. Поезията на тези творци е одухотворена от религиозното чувство на съответния автор.

В тази типологична група, а това се отнася и за следващите няколко групи – на хвалебни, ходатайствени, благодарствени, покаяни, (даже и на пророческите, на написаните под влияние на войните и поместените в „Църковен вестник” молитвени стихотворения), може да се говори за религиозен тип художествено съзнание, а така също и за молитвеност като типологическо свойство на поезията, проявяваща се във връзката на художника с Бога като източник на лиризм.

Смята се, че **хвалебната молитва** е най-възвишената и в най-голяма степен е израз на безкористна любов към Бога, с каквато се отличава духовният живот на вярващия

човек. Тяпрославя Господа.Поетизираните хвалебни молитвени текстове, създадени от българските автори, отразяват формата на християнското съзнание, без непременно да дублират определен канонически текст. В тях са вложени част от достиженията на духовния опит на човечеството.

В хвалебните стихотворни молитви на Стоян Михайловски поетът постоянно прави разграничения между Божественото и човешкото, между безкрайното и тленното.Поетът говори за Бога с голяма почит, уважение и най-вече–възхищение, като постоянно изтъква Неговата непостижимост.В стремежа си да изпълни непосилната задача –да прави описание на същностите на Бога, Михайловски прибегва до използване на знанията, които дава Библията, за да опишеопределен аспект от многостранната същност на Бога. Така в поезията му могат да се открият пресъздадени мотиви и открити препратки към книгите от Библията.Чрез молитвения моделвпоезията си той разработва обобщения религиозен архетип и подлага на естетическа сакрализация голям брой извънсубектни категории: дух, разум, мъдрост, истина. В много свои молитвени стихотворения Михайловски обяснява и същността на Божията любов. В тях е заложена идеята на поета, че Божията любов е най-силният мотив за молитвени славословия и хвалебствия, отправяни към Бога. В стихотворенията на Любомир Бобевски, прославящи Бога, също преобладават хвалебствените интонации, вярата в Бога и Неговия разум, стоящи над разума, съвестта и волята на лирическия герой, който се кланя и допитва до Него. Хвалебните молитвени стихотворения на Христо Борина възраждат духа на традиционното, християнското. Чувства се намерението поезията му да звучи като химн за прослава на Бога и създадения от Него свършен свят.

Хвалебните молитвени стихотворения са посветени изцяло на възхвалата на Бога.При тях литературното слово встъпва в твърде близко съприкосновение с религиозната традиция. За тях е особено важен моментът на богопознанието – така, както го има в традициите на псалмите и в християнските молитви на светите отци и учители на Християнската църква. Хвалебните молитвени стихотворения съществуват в нашата поезия като проявена функция на религиозния дискурс и като форма на лирическо самоизразяване, пред които са открити големи възможности, предвид тематичната им зададеност.Те стоят извън съвремието, не се вълнуват от идейните конфронтации,от фактите и темите в обществото, от всекидневния живот.

В благодарствените стихотворни молитвилича генетичната им връзка с църковната благодарствена молитва. И при двете структурно-тематическата

съставляваща форма е обръщението към Бога, направено с цел да се изкаже благодарност към Него. Православният човек благодари на Бога, когато получава просимото (изразявано най-често с формулите „Благодаря Ти, Боже”, „Слава Богу”, „Сполай, Ти, Господи!” и други). А наред с благодарността му към Бога, принадлежността към българския род също е смятано за Божи дар и това е заложено като идея в някои от разгледаните в тази типологична група стихотворни молитви на Вазов („Благодаря Ти, Боже“) и Чилингиров („На Айваз Баба“). При благодарствените молитви обикновено се подчертава личният мотив, но виждаме, че в благодарствените молитвени стихотворения на Стилиян Чилингиров („На Айваз Баба“) и Кирил Христов („Утринна и вечерна молитва“), в които е изразено вдъхновението от победите на българските воини по бойните полета, доминиращо значение придобива вече колективният, националният мотив.

Авторите на благодарствени поетически молитви демонстрират задълбочените си познания относно съдържателните особености на църковните молитви и принципите на църковното богослужение, затова и словата на молитва в разгледаните техни стихотворения звучат така органично. Субектът в техните молитвени творби е лирически герой с християнско съзнание и е именно такъв по силата на органичната връзка с християнската българска традиция.

Ходатайствена молитва е тази, която е отправена в името на доброто на другите. Християнинът трябва да се моли за всички така, както за себе си (за всички хора въобще). С това разбиране за молитвите в пълна степен е проявена християнската представа за всечовешкото братство. Разновидност на ходатайствената молитва е тази, която е отправена към светиите.

В българската литература от периода 1878–1944 година има изключително много примери за **ходатайствени молитвени стихотворения**. Понякога чрез тях, макар и индиректно, се въздава почит към славата на някои български светци, те стават израз на почитание и към славното минало на България и нейното духовно и историческо величие, стават средство за сакрализиране на българската история, българските царе, дедите ни. Чрез застъпническите молитви се прокарва и идеята за действеност на молитвата, за нейната преобразяваща Божествена сила. Във времената на война споменатите в молитвените слова исторически събития придобиват сакрален, божествен смисъл и проявление.

Молитвеното ходатайствено стихотворение „Превъзлюбени ми Отче...” на Любомир Бобевски възпроизвежда атмосферата и стилистиката на фолклорните благопожелания. То е един от редките примери, в които се преплитат традициите на народното творчество с християнските канонични молитви. В някои от споменатите молитвени стихотворения от типа „ходатайствени” се осъществява възпитанието на православната християнска младеж (в това число и децата). Интересна форма на ходатайствени молитви са тези, в които прощението е в полза на светската власт. В настоящото изследване е разгледан въпросът за проникването на молитвения дискурс в значими сфери на нашия живот – културата, политиката, обществения живот. В молитвите от този тип намира израз силното желание всички да бъдат единни, какъвто е духът на християнското разбиране за триединството на Бог, цар и народ. Молитвените текстове от типа „Боже, царя ни пази” ярко илюстрират някои страни в процеса на усвояване на молитвения дискурс от световната традиция в молитвословията в културното (и политическото) пространство на България. Този дискурс е разгърнат активно на страниците на „Църковен вестник” чрез стихотворенията на свещ. Ат. Попов „Утринна молитва”(1936), на Н.Д. Янакиев „Молитва”(1937), на Йордан п. Илиев (1937), автор на творба със заглавие „Боже, царя ни пази” и други.

Ходатайствените поетични молитви са ярък пример за това как литературата служи на обществото, как играе важна роля със своята силна загриженост за неговото единство. Авторите се показват като личности, които живеят и творят според своите православни убеждения. Те се стремят да направят така, че тази вяра да бъде правилно разбрана и от неправославните. Ходатайствените стихотворни молитви представят молитвеното общение като явление със социална значимост. Това са безкористни молитви, продиктувани от чувството на състрадание и загриженост за другите, в които се проявява човешината на молителя (или Божествената любов, както би казал всеки вярващ християнин). Ходатайствените стихотворни молитви имат подчертано моралистичен характер. Религиозното и художественото в ходатайствените стихотворни молитви образуват синтез.

В покаяните молитвени стихотворения е изразена потребността от изповядване пред Бога за различните угризения, терзания или съкрушения на душата на лирическия герой. Тези творби имитират тематиката на каноничната молитва. В тях ясно е изразена потребността от изповядване пред Бога на различните драматични състояния на душата или на трудните жизнени обстоятелства. Със средствата на

поетическото слово в тях се въплъщават духовните възгледи на техните автори. Лирическите персонажи в покаяните молитвени стихотворения се молят за своя смирен дух, търпение, любов, целомъдрие и разсъдителност – това са основните християнски добродетели (Христови благословии). Стихотворението „Понеже тъй си наредил света...” от Стоян Михайловски разкрива терзанията на вярващ и разкайващ се човек, изпълнен с грехове, изначално присъщи на човешката природа. Постигането на християнските добродетели е основен, движещ мотив на молитвата. Михайловски и тук засяга характерните за неговото творчество религиозно-етични проблеми, които са израз на неговата нагласа да бъде обществен проповедник на християнството. Стихотворението на Михайловски със своето религиозно вдъхновение, откровение и призивност (шесткратно повторен призив към Бога „Прости ме”) притежава вдъхновяваща молитвена сила.

И друго негово стихотворение – „Често в духа ми жал се вселява...” – разкрива изповедно-покаятелната нагласа на лирическия герой. Особено разтърсващи са размислите за допуснатите грехове в живота на отчаяния молител, търсещ опрощение. Във второто тристишие, наред с горещата молитва за прошка на героя, е изразено възхищение от подвига на Иисус Христос на кръста: нещо, което несвършеният и окаян молител не е успял да повтори в моментите на житейски изпитания.

Като пример за покаяна стихотворна молитва, в която е изразена потребността да се изповядват пред Бога за терзанията в душата на лирическия герой, може да бъде посочено молитвеното стихотворение на Любомир Бобевски „Над своя син покойник Слове...”. Молитвата не е отправена с цел опрощение на греховете, а за „възкресение” на „многогрешната” душа на лирическия молител. Поетът адекватно пресъздава емоционалното състояние на молителя в тази покаяна молитва, събрала и изразяваща сълзи, страдания и скърби.

В религиозните **пророчески** (наричани още „профетически”) **молитви** и в някои стихотворни молитви, които са предмет на изследването, молителят произнася слова към Бога в ролята си на пророк, чиито желания, дела и действия са свързани с други хора, обикновено обединени в голяма общност. Този пророчески тип прошения се срещат в някои молитвени произведения на Иван Вазов („Към небето” и „Молитва” (1916), Теодор Траянов („Молитва на пророка”) и др.. Молитвите на героите, на които е определена ролята на пророци-застъпници на своя изстрадал народ, препредават в словото си към Бога воплите на воините и майките, виковете за

помощ на своя народ, достоен за Божията милост. Когато трябва да покаже уважението, благоговението и преклонението си пред Бога, молещият се пророк-застъпник принизява себе си, както традиционно правят християните-молители. А когато говори за своя народ, у него, макар и косвено разбираемо, проговаря гласът на самоуверения, призван за месия човек, принадлежащ към достоен, боголюбив, но и богоизбран народ. В „пророческите“ молитвени стихотворения отношението на молещия се към Бога е благоговейно. Пророческата петиция е по същество израз на нужда, желание за спасение и благословение и според Хайлер „има социален характер“. В сферата на българската литература стихотворната пророческа молитва има вече национален характер – в нея желанията, мислите и действията налирическият персонаж са свързани с българския народ. Обект на пророческата молитва са нуждите на нацията и пророкът изпълнява мисията да стане посредник и застъпник на целия народ пред Бога и да облекчи неговата участ. Пророческата молитва е пропита с чувства като скръб, безпокойство и страх, предизвикани от войните, но от нея лъха и чувство на обнадежденост.

Молитвата намистиците е специален, особен процес, различен от всички други видове молитви. Целта, към която мистиката се стреми, е изолиране и откъсване на молителя от света и обединяване на вътрешния му живот в съюз с Бога. В българската литература мистицизмът е представен най-ярко в творчеството на Иван Грозев. Поетическите текстове на автора са апологетика на неговите мистични, символистични и теософски идеи и доктрини. В двете си стихотворни молитви от стихосбирката „Видения и съзерцания“ (1919) Иван Грозев проявява силновъображение, което води до усилване на художественото начало в неговите текстове. Други особености, характерни за този тип молитви, са символиката и проявите на ритуалност, които им придават различен облик и целенасоченост, отдалечавайки ги от православния код.

Историята на българския модернизъм убедително доказва интереса на нашите модерни поети към тайнството на молитвеното слово; интерес, подчертаван и от авторските номинации на доста техни стихотворения – „Молитва“. Обособяването на отделна група, обединяваща **модернистичните молитвени стихотворения**, има за цел да опише и обясни характера и еволюцията на молитвената лирика, заради пречупването ѝ през принципите на това многостранно разбирано, многообхватно направление – модернизма. При модернизма молитвословието се превръща в поезия, пресътворяваща новите светогледни представи на авторите. Поетичните молитви на

модернизма всъщност са поетически експерименти над молитвеното слово. Модернизмът по принцип предпочита експериментите. Създавайки „молитва“, модерният поет все по-малко се опира на готовите образци, а се стреми да излезе извън рамките на традициите в молитвата, понякога даже и на молитвения дискурс. Така направлението, характеризиращо се със своята силна насоченост към самостоятелността на отделната личност, създава нов поетически комплекс – „модернистична молитва“, където в пълна степен се изявява изключителността, индивидуалността и автентичността на автора и неговото слово.

Изкуството на модерните поети е привлечено от възможността чрез молитвената форма и нейното свещенодействие да вникне в тайнствата и на човешката душа, и на външния свят. Присъщият им индивидуализъм ги води към самовглъбяване и философски размисли, към затваряне в техния собствен свят.

В модернистичните индивидуално-авторски молитви са променени много от белезите на каноничната християнска молитва и на християнския светоглед и това ги прави различни и необикновени. Самобитността на молитвеното слово на поета, различността му от гласовете на вярващите християни-молители, смелостта в диалога с Бога намират своето изражение в молитвите на модерните автори. Прощенията в тях също изглеждат необичайни, нетрадиционни, понякога странни в сравнение с традиционните. От гледна точка на църковния канон те имат кощунствено съдържание. „Модерното“ (модернистичното) молитвословие често е ориентирано към нецърковната култура. На позоваването на някои автори (например Людмил Стоянов) към елементи от други религии може да се погледне като на опит за различно осмисляне на живота или като израз на стремеж (на модерните автори към интелектуална разновидност. Неговото „молитвено“ обръщение към Яма отвежда в пространствата на източния свят. Съвместяването на различни културни парадигми при модернизма е напълно възможно и допустимо.

В модернистичната молитвена поезия могат да се открият интересни паралели с библейската християнска реторика. Стихотворението „Молитва“ на Разцветников, обезсмъртяващо борците, паднали „за правда и за светлина“ има за прототипи заупокойните молитви. Според християнското гледище заупокойната молитва е „съществен дълг“. Душата на мъртвия не може да се моли плодотворно и само живият може чрез молитва да изпроси за нея така нужния ѝ покой.

Стихотворните молитви на поетите-модернисти изразяват най-дълбоките и сложни състояния на душата и имат философско-психологически характер. В тях намират израз мотивите за страданието, за душевните терзания, за отчаянието от живота, за противоречието между заобикалящата действителност и вътрешния духовен свят на личността. А друга важна особеност на този тип молитви е високата им художествена стойност, като всяка една от тях носи белезите на своето съвремие, на модерния тип светоусещане, на творческия дух и полет на фантазията на автора.

Нетрадиционността на модернистичната молитва е лесно разпознаваема и по преобладаващата част от лексеми, нетипични за традиционната молитва. Обръщенията са отправени към неканоничен адресат, защото молителите са носители на неканонично съзнание. Лирическият герой често влиза в полемика с молитвения адресат.

Голямата част от стихотворенията на поетите-модернисти са озаглавени „Молитва”. Този факт сякаш подчертава генетическата връзка на техните произведения с каноничната молитва. Това усилване на комуникативната функция насочва читателските очаквания към нещо познато от традицията. Зад традиционното название обаче се крие нетрадиционно и неканонично съдържание. В стремежа да изрази в поетическото слово преди всичко себе си, да демонстрира своето място в света, да изтъкне страстите на земния живот, модерният автор предопределя новаторския характер на своя „диалог” с Бога. „Молитвата” на модерния поет не се опира на готовите образци и идеи, а разчупва рамките на молитвените традиции и стереотипи, преминавайки даже извън пределите на молитвения дискурс.

Мнозина поети се обръщат към молитвата, традиционно присъща на духовната практика на народа, в моменти, когато Родината е поставена на изпитание, когато бедствията от войните получат застрашителни размери, когато всички трябва да бъдат единни. Тогава на помощ идват националният духовен опит, православната обредна култура, молитвените традиции. На драматичните събития от съвременността започва да се прави религиозно-философска интерпретация, погледната през призмата на библейски аналогии. Така молитвословното творчество внася типично звучене в поетическия свят, пресъздаващ военната епоха. В поетиката на **молитвените произведения, възникнали по повод на войните**, се наблюдава сближаване на изкуството и религията, при което поетическият текст би могъл да се възприеме като равносилен на молитва. В тези молитвени творби на преден план

изпъква темата за непреходните ценности в човешкия живот – благоговението и преклонението пред Бога и християнските традиции, човешкото и националното достойнство, героическото безсмъртие, саможертвата, обичта към Родината. Авторите съзнателно се придържат към каноните на християнския мироглед. В техните молитви е подчертано уважението и почитанието към християнския Бог и християнските православни ценности с идеята да се запазят и продължат вековните национални традиции. В творчеството на поетите, създаващи молитвени произведения по повод на войните, все по-отчетливо и закономерно нараства и се проявява значението на евангелското световъзприемане, което е определящо за поетиката, за избора на сюжетите, за изграждането на образите и използваните с тази цел похвати и т.н.

Една от посоките на развитие в молитвената лирика, особено през време на войните от 1912 до 1918 година, е възвръщането към сакралния диалог с неговата религиозна първосъщност и това става най-вече под въздействието именно насамите войни. Този процес възстановява връзката на лирическото събитие с ритуалния пратекст и води до увеличаване на броя на стихотворенията, ориентирани към духовните аспекти на богообщението. Периодът на войните 1912–1918 е специфичен в развитието на молитвената лирика.

Войните подлагат на опасност бъдещето на християнството, правят възможна вероятността народът-носител на християнска култура да бъде потопен в мрак. В творчеството на поетите, създаващи молитвени произведения по повод на войните, все по-отчетливо и закономерно нараства значението на евангелското световъзприемане, което е определящо за поетиката, за избора на сюжетите, за изграждането на образите и използваните похвати.

В молитвите, писани по време на войните, се преплитат темите за смъртта и безсмъртието, за обичта и омразата, за страха и безстрашието, за ужасите и радостите в живота. Те са апотеоз на духовната сила и мощ на българина, на Родината с нейните митологизирани планини и реки. В тях на висотата на сакралното стоят националното достойнство, чест и морал. В тези молитвени стихотворения е отразено и особеното състояние на безизходица, в което е ввлечен християнинът, участващ във войните, влизащо в явно противоречие с неговата вяра. Този тежък, трудно преодолим проблем много често е поставян в стихотворните молитви, за да се оневинят греховете на войните пред очите на Бога и да се потърси

тяхното опрощение, а не толкова да бъде измолено спасението им от смъртта. Вярващият християнин не може да остане безразличен към несправедливостта, която вижда около себе си. Това особено състояние е отразено в стихотворението „Молитва” на Иван Йончев (1917). В него намират израз дълбоките национални и тежки сътресения през време на войните.

Убийствата по време на войни внасят необикновен смут в душите на християните. В тази особена ситуация изпадат много български воини-християни. Поетът Иван Йончев засяга този тежък, трудно преодолим проблем. В неговото стихотворение „Молитва” лирическият молител отправя молба за тези, които са попаднали в касапницата на войната. Чрез тази молитва трябва да се оневинят греховете на войниците пред очите на Бога и да се постигне тяхното опрощение, а не толкова да бъде измолено тяхното спасение от смъртта. Молитвената творба на Иван Йончев е изпълнена с нов социален и национален смисъл, тя е ярък пример за високия морал на поета в тогавашния дехуманизиран свят.

Молитвите, създадени по повод на войните, поставят значими човешки въпроси – за обичта и отговорността към Родината, за смелостта и саможертвата, за националното достойнство и чест и войнишката доблест. Молитвеното обръщение към Бога е начин и да се осъществи духовна връзка на лирическият герой с близките, с роднините и родния край.

Стихотворението „Молитва преди боя” на Димитър Бабев (посветено на героично загиналия поручик Доков) е едно откровение на войник, активно участващ във военните действия. Той е и жертва, но и грешник (на неговата съвест „лежат” също „няколко гробове”). Молещият се говори в „ние”-форма. Това по някакъв начин прави диалога да изглежда присъщ на повече воители, да изразява техните обичайни и сходни мисли, вълнения и тревоги. Воинът има свое силно оправдание за сторените грехове по време на битките – жертва себе си заради останалите. Но размислите му за съдбата на семействата на убитите, дори и тези на убитите противници прозвучават като сериозно обвинение към войната. В тях героят-молител се проявява като хуманист и човеколюбив християнин.

Във „Вечерна молитва на войника” на Владимир Христов Пеев войната е представена като средство да се защити Родината. Молещият се войник изразява дълбокото си родово чувство, той помни „завета на хайдутите в Балкана...”, мечтае за саможертва,

иска да бъде пръв в смелостта и устрема си в утрешния бой. Отново като символ на вечно жадуваната свобода се явява образът на Балкана. Неговият апотеоз и в това молитвено стихотворение продължава традициите в българската литература, поставени със стихотворенията на Раковски, Чинтулов, Ботев и продължени от Вазов. Молитвената творба на Владимир Пеев възвеличава трагично-героичния живот на българския войник и съдбата на България. Стихотворението по своеобразен начин героизира изпълненото с трудности и тежести войнишко ежедневие.

В молитвените стихотворения на военна тематика отново зазвучава християнският мотив за мъченичеството, той доминира заедно с изповедалните и елегическите интонации. Изповедта на молителите-воини е своеобразна лирическа документалистика, тя реалистично пресъздава живота на фронта, очакванията пред боя, подготовката и сраженията, размислите и предчувствията на героите-воини, техните подвизи. Някои от авторите на молитвени стихотворения са реални участници във фронтовите епопеи. Тази фактологическа документална основа в повечето произведения определя тяхната стойност като непосредствени и искрени свидетелства на очевидци, обективни исторически документи, засвидетелстващи не само реалиите на военното време, но и висшите проявления на националния дух. Стихотворението „Молитва на войниците” на Христо Цанков-Дерижан е една прочувствена молитва на войника, който далеч от своя дом се бие за честта на родината. Изповедта на молителя-воин е своеобразна лирическа документалистика. Тя реалистично пресъздава живота на фронта, очакванията пред боя, размислите и предчувствията, подготовката, сраженията и подвизите на героите-воини.

Като далечен отглас от процесите на усвояване на каноническите християнски молитви в литературното съзнание и адаптацията на сакрално-религиозния модел на светоглед в авторското литературно творчество се явяват примерите на **молитвени стихотворения, създадени на базата на подражанието, редактирането или тематичните вариации на канонични религиозни текстове**. Следвайки големите църковни образци, поетите имат амбицията да създадат и нещо свое, оригинално и непознато. Този тип стихотворни молитви представляват творческа преработка на канонични образци и функционират като средство за творческо самоизразяване. При тях авторите понякога спазват смисъла, понякога – не; запазват (или не) каноничния

характер, характерен за техните образци-прототипи, но никога не пропускат възможността да проявят своето поетическо майсторство.

Периодът от 1878 до 1944 година е време, когато евангелските текстове на молитви са осъзнавани като факти на архаична култура. За литературата е изживян напълно и средновековния канон за изкуството, според който подражанието, а не изобретателността представлява най-висшето достойнство на изкуството. Затова и българските поети избират пътя към създаване на нещо свое, непознато, оригинално, използвайки за прецедентни текстове каноничните евангелски образци на молитви. Техният стремеж е художествено да осмислят текста на интерпретираната канонична молитва.

Църковната и поетическата молитви се намират не само в генетична зависимост, но имат и типологическа прилика. Църковно-каноничната молитва представлява идеален образец на молитвотворчество от догматическа гледна точка. Тя е, която се приема в богослужебната практика. Тя е източник, подтик и тласък за зараждане на авторска, оригинална молитва, която може да се създава с различна степен на отдалечност от литургиката. Поетичните **интерпретации на канонични молитви** създават нова религиозна реалност. В компетенцията, желанията и художествените цели и възможности на автора е той да определи облика на новата езикова реалност. Новосъздадената интерпретация, тоест, новото авторско молитвено произведение има задачата да определи смисъла на новата молитва. Новосъздадените поетически произведения са свързани с каноничните си прототипи, като в тях е нараснало индивидуалистичното и естетическото начало. Като примери за това могат да бъдат посочени стихотворенията на Стоян Михайловски „Помилуй ме, Боже...“ „Татко наш, Ти дете...“ на Петко Славейков, „Отче, който си в небето“ на Любомир Бобевски, „Молитва“ на Емануил Попдимитров („Към тебе викам аз...“), написано по словото на т.нар. „Трисвета песен“ и „Молитва на богомилката“ на Слава Щиплиева. Други примери на молитвени стихотворения, които не са включени в анализите, но могат да бъдат част от тази типологична група, са например стихотворението на Стилиян Чилингиров „На Айваз Баба“, (в чиито молитвослов е вплетена каноничната благодарствена молитва „Сполай, Ти, Господи!“) и „Изплаках всичките си сълзи, Боже...“ на Стоян Михайловски, интерпретиращо кратката просителна молитва „Господи, помилуй“ („...нек се излей връх мене Твоята милост“).

В настоящото изследване беше определена и типологична група на някои стихотворения, определени от самите им автори като „молитва”, но с липсващо в тях молитвословие. Такъв тип стихотворни „молитви” пресъздават **рефлексията по повод на молитвеното събитие**. Те описват и анализират мислите и преживяванията на лирическия герой и звучат по съвсем нов, неочакван и неизразяван преди начин. Рефлексивната форма на отразяване на молитвения ритуал дава възможност на поетите да открият и покажат по нов начин същността на молитвеното тайнство, представяйки неговата красота и благодат. В някои от тези творби словото може да бъде предшествано или последвано от лирическо описание на молитвения ритуал, погледнат от най-различни ъгли, като например: предистория на обръщане към молитва, описание на контекстното обкръжение по време на молитва, характеристика на психологическото състояние на лирическия субект и особено – подчертаване на силата на молитвеното въздействие върху него. Стихотворенията от този тип остават свързани с молитвата заради наличието в тях на традиционната молитвена медитативност. Тяхната поезия се стреми да навлезе в най-съкровените кътчета на човешката душа, обогатена с възможностите за тематични многостранности на молитвената стихотворна творба. В българската литература съществуват интересни образци на тази нова разновидност на стихотворна молитва. Тяхното създаване е израз на поетическата интенция, на стремежа на поетите да опишат, обрисуват особеното, неповторимо лирическо чувство от преживяното молитвено събитие.

В много от творбите си Вазов изявява своите познания върху особеностите на богослужението. В стихотворението „В храма” („В чужбина“, 1888 – 1889) неговият лирически персонаж споделя трепетите на своята душа, изпълнена със смирение, покаяние и благоговение пред достолепието на църковното богослужение. Типичната за поезията на новото време рефлексивност се проявява ярко и в поезията на стихотворните молитви от рефлексивен тип (вече и като типологическо свойство).

Като тематична разновидност на стихотворенията, отразяващи молитвената рефлексия, може да се разгледат текстовете, в които лирическият герой наблюдава молитвените преживявания на някой друг и описва тези наблюдения със собствени думи. Пример за духовна съпричастност на лирическия герой към друг молител откриваме във Вазовото стихотворение „Молитва” (1919), разкриващо красотата на молитвения ритуал с неговата завладяваща чистота и романтика.

Стихотворението „Пристъпих аз смирено пред святия олтар...” на Любомир Бобевски пресъздава цялата последователност от действия, жестове и ритуални движения, описващи приемането на причастие. Той рисува и окръжаващата обстановка. Предметите-атрибути като олтар, потир – неизменна част от църковния ритуал, заедно с цялата храмова обстановка създават предразположеност към извършване на молитвеното тайнство. Преобразяващото и благотворно въздействие на молитвата сполучливо е описано и в друго стихотворение на Бобевски: „ Когато вляза в твоя дом...”.

Създаването на стихотворни молитви от рефлексивен тип израз на поетическата интенция, на стремежа на поетите да опишат, обрисуват особеното, неповторимото, лирическото чувство от преживяното молитвено събитие. В тези свои творби поетите демонстрират блестящи, дълбоки познания по богословие, както и компетентност върху особеностите на богослужението. Привнасянето в молитвения текст на нови структурни елементи, нововъведенията и промените не се оказват пречка пред авторите да озаглавяват своите творби „молитва”. А авторската номинация е важен белег и незаобиколим, ценен аргумент, според който определяме какви стихотворни творби са предмет на нашето изучаване. В стихотворенията, описващи **молитвената рефлексия** доминират темите за съпричастността на молещия се към проявите на богослужение в християнството, религиозната му преданост пред силата и великолепието на молитвеното действие и молитвеното тайнство, необходимостта от молитвено преображение и неговото постигане, спасяващото (и спасителното) значение на молитвата. Изместването на акцента от молитвословието в посока към психологическото състояние на молителя, окръжаващата обстановка, природните картини и т.н., води до значително разнообразяване на стихотворните молитвени творби. Важно е да се напомни, че в тях се запазва сакралната, духовната природа на църковната молитва.

В българската поезия има няколко молитвени стихотворения, които носят авторската номинация „Молитва”, но молитвеното слово в тях е подложено на откровена профанизация и десакрализация. В тези произведения формата на молитва само се имитира, а духовният православен код е напълно изгубен. Това са **сатиричните и пародийни молитвени стихотворения**. Със своето критично, иронично и пародийно звучене те илюстрират една определена и по-особена, различна, отличителна, екстравагантна, необичайна страна от(и без това)

разноликите прояви на молитвеното слово в нашата литература. Авторите-сатирици представят един променен до неузнаваемост молитвен ритуал, крайна фраза на една разновидност в генезиса на молитвената стихотворна форма. Молитвени творби със сатиричен и пародиен характер, създадени в периода 1878 –1944 година, откриваме в творчеството на Стоян Михайловски, Димитър Полянов, Христо Д. Максимов, Димитър Подвързачов и Христо Смирненски. За стихотворенията от тази типологична група е характерно желанието с „молитвен” текст да се навлезе в пространствата, предназначени за сатиричните жанрове. Това ярко се проявява в кратките сатирични творби на Стоян Михайловски „Молитвица” и „Молитва”. Стихотворението „Молитва” на Христо Д. Максимов е силно завладяно от идейните възгледи и народнически убеждения на своя автор, тя звучи като социална сатира. Тази сатирична молитва служи като средство за постигане не само на определен художествен резултат, а и за идейно пробуждане и обществено възпитание, каквото е впрочем разбирането на Максимов за предназначението на литературата. Стихотворението „Молитва” на Димитър Полянове декларация за отказ от вяра в Бога. То обслужва проповядването на марксистическите идеи у нас.

Едни от похватите, използвани при създаване на пародийни молитви еподигравката над ритуалните щампи. Естетическата предразположеност към профанното, към подмяната на сакралните смисли води до пресемантизиране на християнските мотиви и това им придава приземён, дори циничен вид. Стихотворението „Молитвата на един столичанин” от Христо Смирненски, изградено с тези похвати, много добре илюстрира облика на типичната пародийна молитва.

В сатиричните молитвени творби молитвата просто служи за отправна точка на пародиране и критика. Основната идея в този вид художествени произведения е да бъдат споделени проблемите на автора с широката читателска публика. Така авторите създават нов образ на молитва, в който са разкривени нейните традиционни, канонични, истински черти, така че тя да стане смешна и да изглежда нелепо.

Пародирането и десакрализирането, разбира се, са белези не на всеобща тенденция, а само на една от страните ѝ. Мнозина от авторите в годините от Освобождението докъм средата на XX век пишат в духа на християнското световъзприемане.

Молитвените творби на **авторите, сътрудничили на „Църковен вестник“** от неговото начало (1900 г.) до средата на 40-те години на ХХ век стоят на границата на светската и сакралната сфера. В този смисъл те могат да се разглеждат едновременно и като религиозно, и като литературно явление. Техните молитви се превръщат в начин да изразят чрез изкуството си своите религиозни чувства. Дори и когато тяхното молитвотворчество е свързано с въпроси от социален, обществен, културен характер, поетите се опитват да прокарат връзка с корените на църковната традиция. Явен е техният стремеж към сближаване на църковната и светската култура, към съчетаването на елементи от едната култура с другата. Всички примери говорят за внимателно, предпазливо отношение към сакралното слово, такова, каквото то е завещано от светите отци и многовековната канонична традиция. Молитвените обръщения към Бога изразяват дълбоки християнски чувства. Тяхното съдържание никога не излиза от ограниченията на християнската етика. В стихотворенията-молитви обаче се откриват доста примери за многословие (причината за което трябва да търсим в наличието в тях на елементи на художественост). В стихотворните молитви, поместени на страниците на „Църковен вестник“ не се наблюдават отклонения от установените от традицията форми на обръщение и просби към Божеството. В основата на философско-естетическите концепции на вестника и на поетите, пишещи за него, стои стремежът към запазване на традициите на християнската култура. В творбите на поетите, сътрудничили на „Църковен вестник“ не личи амбицията да бъдат създадени високи образци на поезия, да се сътвори нещо непознато и впечатляващо със своята оригиналност. За някои автори на молитвени произведения изявата им сред читателската публика сякаш е възможна единствено чрез публикациите им на страниците на този вестник.

Тематичната подборка на произведенията с религиозно съдържание изпълнява не само познавателна функция, но и нравоучителна, назидателна: духовното просвещение на читателите (в това число и децата) – с помощта на литературния текст. Основната функция на разглежданите стихотворни молитвени текстове би трябвало да бъде въздействието върху съзнанието на читателите, насочването им по пътя, въвличащ ги в ситуация на съпреживяване и подбуждане към духовен отклик. В молитвените произведения е подчертано уважението и почитанието към християнския Бог и православните ценности, както и желанието да бъдат запазени и продължени вековните национални традиции.

Една от характерните черти на молитвите в „Църковен вестник” е недостатъчно подчертаното самоуважение на личностите на лирическите субекти. Лирическият герой, влязъл в ролята на субект на молитвата, е носител на православен тип съзнание, той е обвързан органично с християнската традиция. Различните стихотворни молитви, поместени в този вестник, не са ориентирани само към възсъздаване на християнското вероучение. Те са примери също и за личностно светогледно осмисляне. Автори като С. Р. Стоянов, Любомир Брутов, Н. Алексиев и други представят молитвени текстове, в които се забелязва известна лиризация – например при изобразяване на природата (разбирана като красиво творение на Бога) и на родината. Стихотворните молитви, публикувани на страниците на вестника, не претендират да заместят или да съперничат на духовно-психологическата същност на църковната молитва, а напротив, стремят се органично да събират в себе си голяма част от нейните същностни черти. Стихотворните молитви лирически изразяват потребността на душата от идеал и преимуществено са ориентирани към диалог с Бога (в по-редки случаи – към Богородица или към някой уважаван български светец – например Борис I- Михаил- Покръстител на българския народ).

Стихотворенията от стихосбирката „Молитвени песни” (1924 г.) на поета Любомир Бобевски показват интересни страни от функционирането на стихотворната молитва. Те не са предназначени за използване в църковния храм, но тяхната природа им определя особен статус в естетическото пространство, заради намерението за моделиране на такъв вид текстове, много близки до канонично-религиозните. Това би трябвало да бъде своеобразен литературен аналог на богослужебен требник, в който влизат литературни „молитви” (или „песни”, както ги нарича авторът им). Тематично разнообразните произведения в тази стихосбирка имат несъмнено религиозно съдържание и изпълняват не само естетическа функция, но и познавателна, нравоучителна и назидателна. Във връзка с проблема за жанровото съзнание на Бобевски показателен е фактът, че написването на предговора е дело не на литературен критик, а на Охридския Митрополит Борис. Интересно е, че един висш духовен водач, какъвто е митрополит Борис определя стихотворните молитви на поета като истински молитви. Предговорът от духовното лице сякаш иска да даде отговор и на въпроса дали съвместяването на двете парадигми – литературната и религиозната, е оправдано.

Специфичната функционалност на такива религиозно-художествени произведения се проявява в тяхната двойна насоченост, която, от една страна, носи белезите на религиозната молитва, а от друга – на художествен текст, който оформя художествено и изразява лингвистично особената молитвена ситуация.

Направеното изследване на структурните, граматическите, лексикалните, поетическите, идейно-естетическите особености на молитвените стихотворения не изчерпва цялата пълнота на разглежданите проблеми. Всичко, засягащо изучаването на молитвата, актовете на Богообщение, не винаги може да получи рационален отговор, защото това е явление, което по своята природа е познаваемо до определени предели.

Заклучението на дисертацията съдържа някои обобщаващи изводи и разсъждения. Те представляват опит да бъдат осветлени някои процеси на взаимодействие между религиозния език и езика на литературата, както и на проникването на религиозния светоглед в поезията. Изучаването на тези процеси, погледнати през призмата на молитвената лирика изглежда обосновано и продуктивно, предвид обстоятелството, че молитвата заема централно място в религиозния живот и че молитвените творби, създадени от българските поети, най-изразително представят художественото усвояване на християнската аксиология в нашата литература.

Източниците на молитвените стихотворения могат да бъдат потърсени в литургическите песнопения, в църковното слово – молитвениците, житията на светците и похвалните слова, където молитвите на агиографските герои са вплетени в структурата им, в Светото Писание, в различни други творения на Отците на църквата. Авторите на стихотворни молитви умело и вдъхновено използват даденостите и достиженията на библейската многоизмерна и многопластова култура. Тяхната молитвословна поезия се създава върху почвата на православието. Тя е свързана чрез корените си с традиционната религия в България, която играе съществена роля – както за изграждането на текста на стихотворната молитвена творба, така и за усвояването и запазването (чрез този текст) на зададения с молитвените духовни практики културен и религиозен код.

Пред настоящото изследване се откри благоприятна възможност за съвременно интерпретиране на молитвените стихотворения в българската литература, създадени в периода от 1878 до 1944 година. Този опит за

интерпретация бе осъществен с използването на категории от литературната теория, богословието и психолингвистиката – анализиран беше обект, принадлежащ към смесващи се съседни, граничещи (и взаимодействащи) помежду си области на хуманитарното знание. Логиката на изследването изискваше да се съставят структурно-съдържателни модели на молитвените стихотворения в българската литература. Тези групи трябваше да оформят и представят образа на всекитипологически модел на молитвената творба – абстрактният образ, чрез който да се изтъкнат отличителните черти на повечето (или всички) творби в рамките на типологичната група и да бъде илюстрирана системата от правила, по които е построено всяко едно произведение в нея.

И църковната канонична, и авторската художествена молитва представляват „възнасяне на ума и сърцето“¹, „общуване“², „словеснообръщение“³, насочено към Бог, Богородица или почитани светци. Текстове им имат диалогична форма с апелативен характер. Съзнанието на молителя в каноничната молитва и на този в стихотворната молитва е обърнато към тези сакрални адресати. Тези общи белези предопределят и доказват голямата близост между художествената стихотворна молитва и религиозната молитва и отношението на първата към втората като към образец и канон. Когато тези общи особености са налице, става ясно, че и чрез авторското молитвотворчество може да се отправят духовни послания и че лирическото произведение, написано във формата на молитва, все пак е молитва. Бидейки основано на диалог с Бога, то принадлежи в дадена степен и на религиозния, и художествения дискурс. В глава X от своята книга „Молитва“ Фридрих Хайлер без колебание прибавя личните молитви, създадени от великите личности – поети, художници, обществени водачи, към предмета на своите изследвания – молитвите. Ученият сравнява личната молитва на поетите и художниците с тази на хората с религиозен гений.

Авторската молитва притежава относителна самостоятелност, тъй като нейната природа е художествена. Авторите преосмислят по свой начин тематиката и ритуалната форма, присъщи на каноничната молитва. Изразяването в стихотворната

¹ Вярa и живот, Ръководство по вероучение : Православен християнски катехизис или изложение на религиозните и нравствените истини на Православната църква. Атон, 2003, с.100.

² Киров, Димитър, Коев, Тотю. Кратка богословска енциклопедия. София, 2003, с. 141.

³ Петканова, Донка. Старобългарска литература : Енциклопедичен речник. Велико Търново, 2003, с. 303.

молитва е художествено, творбите са резултат от творческото вдъхновение и деятелност на поетите и на тях може да се гледа едновременно и като на поетическа преработка на канонична молитва, и като на оригинално молитвотворчество, чрез което авторът изразява своята религиозност, нравствените и естетическите си възгледи, както и особеностите на молитвеното настроение.

Всичко казано дотук във връзка със стихотворната поетична молитва е описание на нейния идеален вариант, на абстрактния ѝ образ. Така приблизително изглеждат творбите, очертаващи едната посока на развитие на молитвословното творчество след Освобождението – молитвените стихотворения, в които естествено и органично са възприети традициите на молитвословието и православните обреди. Обособените стихотворни молитви от типа „просителни“, „хвалебни“, „благодарствени“, „ходатайствени“, „покайни“, „пророчески“, „създадени по повод на войните“, „интерпретиращи канонични образци“ и „стихотворения с рефлексивен характер“ притежават до голяма степен особеностите на този идеален образ. Те притежават един много съществен общ признак – в тях е заложен (и спазен) християнският код, християнският тип духовност. Тези типове молитвени творби се стремят да съхранят в себе си сакралният дух, присъщ на църковно-каноничните им предшественици. Християнският тип духовност, присъщ на каноничните църковни молитви, остава съхранен в голяма част от молитвите в българската литература, създадени в периода от Освобождението до 1944 година. Присъствието или отсъствието му в тях има типологизиращо свойство (и значение).

Възприемането на молитвените традиции в други случаи на молитвотворчество минава през двойния пласт на взаимодействие с някои литературни и идейно-философски парадигми. Така процесите на разгръщане на молитвения дискурс в културното пространство на България, традиционно захранвани от религиозните и националните източници, вече биват повлиявани и от нововъзникналите в световен мащаб културни и философски направления.

Литературата дава свободата и правото на авторите на молитвени произведения да **не се придържат към граниченията на каноните**. Така в края на XIX в. се създават някои сатирични молитвени стихотворения, които пренасят тематиката на традиционната християнска молитва в друга територия и в тях зазвучава патосът на общественото, злободневното и ...неправославното. Като крайна фаза на една разновидност от генезиса на молитвената стихотворна форма

могат да бъдат определени сатирично-пародийните молитвени стихотворения. Те представят един молитвен ритуал, променен до неузнаваемост. В тях молитвата служи само като позната отправна точка при критиката или пародирането. Авторите създават нов образ на молитва, в който са разкривени нейните традиционни, канонични черти. Основната идея в сатиричните и пародийните молитви е да бъдат споделени проблемите на автора с широката читателска публика. Тази „молитва“ престава да се опира на готовите образци и идеи, а разчупва рамките на молитвените традиции и стереотипи, преминавайки даже извън пределите на молитвения дискурс. В хода на тези процеси християнският код се изгубва.

За молитвените стихотворения на модернизма също е характерно неправославното световъзприемане. Стремехът към нетрадиционност на авторите-модернисти води до **създаването на образи на „неканонични“ лирически герои-молители**. В този тип творби апели се отправят към **несакрални адресати**. Когато адресатът и сакралният характер на молитвословието са подменени или липсва пиететно отношение на адресанта (респективно автора) към тях, това причинява доста изразителни промени в молитвените стихотворения. Променят се природата и характерът на **прошенията** в молитвите на модерните поети и поетите-сатирици. Те са с нетипично, странно и неочаквано значение и смисъл. Така в молитвените стихотворения започват да се **изразяват и нетипични състояния, чувства, интенции**, които са нехарактерни за молитвите на вярващите християни, т. н. „канонични молители“.

Неспазването на принципни, канонични правила и изисквания към молитвата води до подмяната на християнските ценности с други, до прокарването на неканонични идеи и възгледи, до десакрализация на адресата, разрушаване на молитвения дискурс, кощунствено съдържание в молитвеното слово. Всички изброени особености стават белези на цяла една тенденция (от общо двете основни) в развитието на молитвената лирика. Тази тенденция се проявява в мистичните и модернистичните молитвени стихотворения, но стига до крайност в сатирично-пародийните.

Другата, втората страна от тенденциите в развитието на молитвената лирика в българската литература, е ориентирана към възсъздаване на християнското вероучение и на духовно-творческо общение със сакралния адресат. Но творбите, очертаващи тази тенденция, също притежават елементи на художественост, на личностно осмисляне на молитвения обред. В настоящото изследване беше отделено

специално внимание на стихотворните молитви, поместени на страниците на „Църковен вестник“, най-вече на тези от тридесетте, и първата половина на четиридесетте години на ХХ век, които представят картината на тази втора тенденция в хронологичен план – в нейния по-късен етап. Най-основното, което може да се каже за тях е, че са изпълнени с духа на християнството.

Въпросът за някои функционални особености на стихотворната молитва беше засегнат и проследен впоследната част от изследването във връзка със стихосбирката „Молитвени песни“ от Любомир Бобевски. Способността на такива молитвени творби да въздействат на вътрешния свят на човека, да въвличат читателя (реципиента) в духовно съпреживяване, да го подбуждат към молитва и да го настройват към общуване с Бога, определят функционалната им специфика и значение.

Изследователската концепция на настоящата работа беше проникната от мисълта и грижата за изтъкване на истината за духовно-религиозните корени на българската поезия – нещо, което заслужава подобаващо внимание. В настоящото изследване, наред със значими творби на българската литература, бяха разглеждани и такива, които досега не са били обект на специално внимание.

.....

Към настоящото дисертационното изследване е прибавено приложение с текстовете на анализирани творби, както и списък с библиографските източници, използвани в настоящото изследване.

Научният принос на работата се състои в това, че за пръв път се предприема опит за системно изучаване на творбите, най-изразително представящи художественото усвояване на православната аксиология в българската поезия. Това изучаване включва изтъкването на спецификата на стихотворните молитвени творби в българската поезия, определянето на конститутивните им признаци и техните основни функции, типологичните им характеристики, комуникативните им особености, както и съотношението между сакралното и светското, догматичното и авторското начало в тях. Към това може да се прибави и проучването на еволюционните тенденции в молитвената лирика от края на ХІХ до средата на ХХ век, както и осветяването на аспекта „религиозност“ в поезията от същия период, който дълги години след това остава встрани от вниманието на литературната

критика. Настоящото изследване е първи опит за **цялостно представяне** на молитворчеството в българската поезия като естетически, културен и социален феномен. В него за пръв път се прави опит да **се типологизират молитвените стихотворения** в българската литература и да се въведат в употреба понятия, използвани в християнството или в тази част от чуждестранната литературна теория, изучаваща молитвословието в поезията. Като научна новост в настоящата работа може да се изтъкне и запознаването чрез нея с основни класически проучвания по въпроса за молитвата, повечето от които не са преведени и издавани на български език.

Публикации по темата на дисертацията

2012 г. Молитвеният поетически текст – поведение и функции. В :Годишник на Филологически факултет на ЮЗУ Неофит Рилски; Т. 9– 10. Благоевград 2012, от 381 до 390 с.

2015 г. Християнската молитва и нейната интерпретация в българската поезия. В : Сборник „Филологическият проект – кризи и перспективи“, 2016. СУ „Св. Климент Охридски“.

2016 г. Молитвените стихотворения за деца, създадени в периода 1878 – 1944 година и техните възпитателни и естетически функции. В :Балканистичен форум, XXV, Т. 1 – 2. 2016, от 313 до 319 с.

2016 г. Синкретизмът между религиозно и светско в детските молитвени стихотворения в периода от Освобождението до Втората световна война. Електронна публикация: <https://philol-forum.uni-sofia.bg/prayer-discourse-children-literature/>